

“Ancak maalesef biz bu değerlerimizi, farklılıklarımızı tükettik. Kaybedenler sadece gidenler olmadı. Kaybeden yalnızca gitmek zorunda kalanlar ve acı çekenler değil, bizler kaybettik. Onlar bolluğu da bereketi de beraberinde götürdü. Bir daha bu coğrafyanın tek bir farklılığını, tek bir değerini yitirmeyeceğiz. Lütfen sizlerden ricam toprağınıza geri dönün.”

Osman Baydemir

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı
“Yasak Serenat” konserindeki konuşmasından
Diyarbakır, 28 Mart 2010

u s u l g e r e ğ i

Bu kitapta yer alan kimi metinler okurla ilk kez buluşuyor; ilk halleriyle *BirGün*, *Bianet*, *Özgür Gündem*, *Agos*, *Tiroj*, *Radikal İki* vb. yayın organlarında yer almış olan kimi metinleri de yazar bu kitap için yeniden kaleme aldı.

Metinleri izleyen “her gidiş yitiştir” adlı şiir ise küçük bir iki farkla, yazarın *Taşlar Şahit* (2008) adlı kitabında yer almıştır.

Açıklayıcı ve bibliyografik notlar yazara, Ermenice ve Kürtçe sözcüklerin karşılıkları ile köşeli parantez içindeki açıklamalar tarafımıza aittir.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy’un
Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı,
Necmiye Alpay’ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*’ndan (Metis Yay.)
yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

GİTTİLER İŞTE

A r a s Y a y ı n c ı l ı k

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

ARAS - URU 123

Şeyhmus Diken

Gittiler İşte

Yayına Hazırlayan

Ardaşes Margosyan

Kapak Tasarımı

Aret Gıcı

Kapak Fotoğrafi

Müjgan Arpat

ISBN 978-605-5753-23-8

Baskı

Sena Ofset

2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-II Topkapı-İstanbul

Tel: (212) 613 03 21

İstanbul, Nisan 2011

GİTTİLER İŞTE

DENEME

ŞEYHMUS DİKEN





Şeymus Diken

1954 yılında, Diyarbakır'ın en eski mahallelerinden Ali Paşa Mahallesi'nde, "Çeltik Kilisesi" karşısındaki eski bir Diyarbakır evinde doğdu. İlkokulu Cumhuriyet İlkokulu'nda, ortaokulu Ziya Gökalp Lisesi'nde okudu ve orada başladığı lise eğitimini Diyarbakır Lisesi'nde tamamladı. 1978'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset ve İdari Bilimler Bölümü'nden mezun oldu. İçişleri Bakanlığı bünyesinde kısa süreli mülki amirlik (üç yıl) memuriyeti 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile son buldu. Halen yaşamını Diyarbakır'da, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkan Danışmanı olarak sürdürmektedir. Kent kültürü, kent kimliği ile yerel ve sözlü tarih, başlıca ilgi alanlarıdır. Yazarlığının yanı sıra uzun yıllar aktif bir sivil toplumcu olarak da tanındı. Türkiye Yazarlar Sendikası ile Kürt Yazarlar Derneği üyesi ve Uluslararası PEN Yazarlar Örgütü Türkiye Merkezi'nin Diyarbakır Temsilcisi'dir. Yedi yıldan bu yana her pazar "Günün Doğusu" köşesi ile *BirGün* gazetesinde; sürekli olarak da www.bianet.org sitesinde yazmaktadır. "Diyarbakır Hikâyeleri" tiyatro oyunu İmgesel Düşler Tiyatro Topluluğu tarafından oyunlaştırılarak 2004 yılında Ağrı'dan Kızıltepe'ye kadar on iki yerleşim yerinde on altı kez sahnelenerek 7000'in üzerinde seyirci ile buluştu; aynı yıl Diyarbakır Devlet Tiyatrosu'nun Orhan Asena Tiyatro Festivali ile Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür ve Sanat Festivali'nde de sahnelendi. Şiirsel metinlerinden oluşan *Taşlar Şahit* kitabından on üç şiiri Diyarbakırlı ut sanat-

çısı Yervant Bostancı tarafından bestelenip aynı adlı bir albüm yapıldı.

Türkçe kitapları:

Kürdilihicazkâr Metinler (Doruk, Ankara 1997).

Güneydoğu'da Sivil Hayat (Metis, İstanbul 2001).

Sırrını Surlarına Fısıldayan Şehir: Diyarbakır (İletişim, İstanbul 2002, 6. baskı 2007).

Diyarbakır Diyarım Yitirmişem Yanarım (İletişim, İstanbul 2003, 3. baskı 2009).

Tango ve Diyarbakır (Lîs, Diyarbakır 2004).

İsyân Sürgünleri (İletişim, İstanbul 2005, 2. baskı 2010).

Türkiye'de Sivil Hayat ve Demokrasi (Dipnot, Ankara 2006).

Amidalılar, Sürgündeki Diyarbekirliler (İletişim, İstanbul 2007, 2. baskı 2009).

Taşlar Şahit (Lîs, Diyarbakır 2008 Şubat, Eklerle CD'li 2. baskı, 2008 Aralık).

Zevalsiz Ömrün Sürgünü Mehmed Uzun (Lîs, Diyarbakır 2009).

Diyarbakır El Sallıyor (Diyarbakır Tabip Odası Yayını.

Türkçe-Kürtçe-İngilizce, Diyarbakır 2009).

Bir Kürdün AKP Okumaları (Evrensel, İstanbul 2009).

Diğer dillere çevrilmiş kitapları:

Diyarbakır, Bajarê Ku Razên Xwe Ji Bircên Xwe Re Dibilîne

(Sırrını Surlarına Fısıldayan Şehir: Diyarbakır. Kürtçe, Kurmancî lehçesi, Zeynep Yaş'ın çevirisiyle, Lîs, Diyarbakır, 2006).

Dûrxirawekanî Raperîn (İsyân Sürgünleri. Kürtçe, Soranî

lehçesi, Feyzullah Brahîm Xan'ın çevirisiyle, Herêma Kurdistan Wezaretê Rewşenbîrî Yayınları-Bîr Yayınları ortak kitap, 2007).

Diyarbakır: La ville qui murmure en ses murs (Sırrını

Surlarına Fısıldayan Şehir: Diyarbakır. Fransızca, François Skvor'un çevirisiyle, Ariane Bonzon ve Mehmed Uzun'un önsözleriyle, Editions Turquoise, Paris 2010).

GİTTİLER İŞTE...

Sanatı Kimden Öğrendin?

“Kaç bin yıllık hasretimın koncası”
Hemadek höyüğünde,
Sen Corc’un koni kubbesinden dökülmüş
Mezopotamya güneşinin kavurduğu kırık dökük
kiremitler yerlerde
–tek tük sağlam kalmış olanları da var elbette–
Eski zamanlardan kalma yıkıntılarda ruhsuzca
gezinenler zorlukla tanıyor
Farkındayım.
Oysa ne ustalar, hangi zarafetle dizmişlerdi o
kiremitleri kim bilir?

Efsaneye göre Lotus çiçeğini koklayanlar ülkelerinden sürgün edilirmiş... Diğer adı Nilüfer olan Lotus bu anlamda özgülüğün simgesiymiş. Söyleyenlerin yalancısı-

yım. Lotus, çamurda yetişse de yaprakları çamurlanmayan ve bulunduğu yere kök sal(a)mayan bir çiçekmiş.

İşte böylesine kök salamamış ve sürgün diyarlara terki diyar olmuş bir Ermeni ustadan kuyum ve kalem sanatını öğrenmiş bir ustanın Diyarbakir'deki mekânına günlerden bir gün Beyrutlu bir kalemkârın yolu düşer. Uzun uzun sohbet ederler. Sohbet esnasında da birbirinin sanatını ince dokundurularla “test” ederler.

Reşad'dan, Hamid'den, Vahid'den, Güllü, Aziz, Mecidiye'den; yani bilumum altınlardan sonra seksen ayar gümüşten yapılan 40 kuruşluk bir gümüş lira ister Beyrutlu kalemkâr. Eline alır gümüş lirayı, sonra da uzatır tezgâhtaki çırağa ve “Silindirde bu lirayı ezin,” der. Ezilmiş ve üzerinde hiçbir nakış kalmamış dümdüz gümüş lirayı eline alır ve liranın üzerindeki çelengi ve işleri ezberden yeniden tıpatıp çelik kalemiyle işler.

Eski sanatta nakkaşlık, hattatlık, künde-kârî ne ise, altın ve gümüş takım üzerine çelik kalemlerle motif işleme sanatı olan sadekârlık ve kalemkârlık da odur. Kalemkâr, kalem erbabıdır.

Ermeni ustasından kalemkârlığı öğrenen şehri kadimli usta; alır eline Beyrutlu ustanın yeniden işlediği gümüş lirayı, uzatır çırağına ve der ki; “Yeniden silindirden geçirip düzleştir bu gümüş lirayı”.

Sonra başlarlar Beyrutlu ustayla sohbe ve gözleri de hep Beyrutlunun yüzünde, gümüş lira bir lökün üzerinde. Sohbet esnasında hiç gümüş liraya bakmadan kalem erbablığını kullanarak Beyrutlu ustanın suretini kazır gümüş liraya ve tutuşturur Beyrutlunun eline. Şaşırır Beyrutlu ve “Verin elinizi öpeyim ustam,” der.¹

Sonra çıkar Beyrutlu Usta şehri gezmeye, bir kadayıfçı-

nın camekânında nar gibi kızarmış burma kadayıflara gözü ilişir. Girer içeriye siparişini verir ve yemeye başlar. Tadı çok hoşuna gider. Sorar. Dükkânda, bir köşede oturan yaşlı biri başlar anlatmaya dedesinin hikâyesini ve der ki; 1880’li yıllarda eski sebze hali hemen arkamızdaydı. İşte karşımızda gördüğün Ulu Cami ve hemen yanibaşımızdaki Güzeliş Lokantası. Ermeni Akip Usta’nın, namıdiğer, halk arasındaki tabirle Akko Usta’nın kadayıfçı dükkânı da tam buradaydı. Şehrin tek burma kadayıfçısıymış o yıllar Akko Usta. Tel tel *qifi*² cevizle, sadeyağla ve pekmezle *dıq*³ ateşinde bakır tepsilerde burma kadayıf haline getirmiş.

Bir gün Lice kazası, Cebaxçur nahiyesinden Topal Hasan diye biri Diyarbekir’e gelmiş. Cemilpaşazadelerden Eshat Bey’in kefaletiyle Akko Usta’nın çırağı olmuş Topal Hasan. Mesleği öğrenmiş ustadan. 1915 Ermeni kırımından sonra Ermeni Akko Usta bir şekilde şehirden kopup İstanbul’a gitmiş. Giderken de dükkânı Topal Hasan’a bırakmış:

“Dükkân sana emanet, yarısı benim, yarısı senin.”

Bir sene sonra, günler süren kara tren yolculuğuyla Topal Hasan ayağını sürüyerek İstanbul’a varmış ve ustasını bulup hesabı önüne koymuş:

“Ustam, şu masrafımız, şu kalan da kârımız.”

“Sen dürüst bir adamsın Hasan. Ben o dükkânın ciro-sunu iyi bilirim. Hesabı doğru getirmişsin. Artık gözüm arkada kalmaz. Kadayıfçı dükkânı da, sanat da senindir. Helalühoş olsun,” demiş Akko Usta.

Yıllar geçer ve Cebaxçur-Bingöllü Topal Hasan, Şeyh Said Kıyâmı’na kalkışanlara katılır ve idam sehпасından döner. Soyadı kanunu çıkar, Altunboğa soyadını alır ve

bugün kadayıf sanatını Diyarbekir’de icra eden bütün Bingöllüler sanatı ondan öğrenir...⁴

*

Şimdi sizlerle bir adalet öyküsü paylaşıp bu girizgâhı noktalamak niyetindeyim.

Çok eski zamanlardan bu yana çanlarıyla ve kilisele-riyle de anılan eski şehirlerden birinde sormuşlar şehir sakinlerine:

“Çan, dört kezden fazla çalarsa sizce ölen kimdir?”

Krallık ya da padişahlıkla yönetiliyormuş ülke. Hukuku kadılar icra etmekle muktedirmiş, padişah adına. Sıradan bir vatandaş öldüğünde büyük kilisenin dev çanı bir kez çalınır ve uzun uzun yankılanırmış şehrin meydanında. Eşraftan biriye eğer ölen, çan iki kez çalarmış. Büyük bir devlet adamıysa ölen, üç kez çalınırmış çan. Her zaman kral ölmez tabii, kral öldüğündeyse büyük yası haber vermek için, çan dört kez çalarmış.

Gel zaman git zaman şehirde sıradan bir olay cereyan eder. Taraflar kadiya başvurur. Davanın sanığı olarak gösterilen şahsın ise masumiyetini bütün şehir halkı bilmedymiş. Dava herkesçe malum ve beratla sonuçlanması beklenen bir davaymış. Beklenen olmamış! Sanık ağır bir para cezasına mahkûm olmuş. Kadı sormuş:

“Bir diyeceğin var mı?”

Sanık yanıtlamış:

“Hayır!”

Bir süre sonra büyük kilisenin çanı çınlamaya başlamış. Bir, iki, üç, dört ve beş kez! Törede görülmemiş bir iş! İlk dördü anlaşılır da, beş kez çalan çan neye delalet etmekte-

dir? Kiliseye koşarlar şehir sakinleri ve bakarlar ki kadı tarafından haksız yere cezalandırılan sanık çalıyor çanı.

Sorular:

“Ölen kim, neden beş kez?”

Yanıt ironiktir:

“Ölen adalettir.”

“Adaletsizliği önleyecek gücümüzün olmadığı zamanlar olabilir, ama adaletsizliğe itiraz etmeyi beceremeyeceğimiz zaman asla olmamalıdır!”

Siz, siz olun; halklara ve insanlığa karşı işlenmiş suçlara tavır alın. Ve adalet isteyin. Şehri ve içinde yaşamış/yaşayan insanları, o şehri gözünden bile sakınarak yazan, anlatan birinden dinleyin. Böyle birinden dinler ve okursanız eğer şehri, çıplak “hakikat”i dinlemiş ya da okumuş gibi olursunuz.

Ben bu kitapta okuduğunuz metinleri sadece bir gazete ilanına kalmış imza olmakla yetinmeyip soyu kıtale uğramış olanlardan özür dilemek adına yazdım ve paylaşıyorum. Metinler kitabı sizindir, helalühöş olsun.

Şeyhmus Diken

19 Ocak 2011, Diyarbakir

Notlar

¹ Kaynak kişi: Cemil Babür.

² *Qif*: Saç kılı inceliğinde tel haline getirilmiş kadayıf hamuru.

³ *Dıq*: Fındık büyüklüğündeki odun kömürü.

⁴ Kaynak kişi: Bilal Altunboğa.

Gâvur'u Gitmiş, Mahallesi Kalmış Mı?

bir eski zaman şehriydi Diyarbekir
her gelen kendinden bir şeyler katmıştı
bu şehri kadimden bir şeyler götürmeden evvel

Bütün eski meseller “Esirgeyen, bağışlayan, Allah’ın adıyla...” diyerek söze başlar. Başlar da söze, söz kalmışsa geriye eğer! Sözün tükendiği anlarda, insan gözü girer devreye. İşte fotoğraf böyle bir şeydir. Fotoğraf, sözün kifa-yetsiz kaldığı, ne söyleseniz, ne yazsanız “bir eksik” kaldığı/ kalacağı an’a, geleceğe kalandır. O denli geleceğe kalandır ki; fotoğrafın çekildiğinin ertesi günü bile, belki de artık yaşanmayandır fotoğrafın bizatihi kendisinin anlatmaya çalıştıkları...

Müjgan Arpat’ın *Gâvur Mahallesi, Kalanlar-Gelenler* kitap-albümü de bu türden.

Eskiden, mekânsal boyut itibariyle Diyarbekir sur için sadece bir tane Gâvur Mahallesi vardı. Az(k)alan “gâvur” sakinler üzülmeyin, ayıp olmasın diye sıkça telaffuz edilmezdi Hançepek’in Gâvur Mahallesi. Vakta ki; Mıgır-dıç Margosyan *Gâvur Mahallesi* adını koydu kitabına, daha rahat telaffuz edilmeye başlandı eski ve kadim Gâvur Mahallesi...

Belki de yeni bir Gâvur Mahallesi kitabıyla daha zenginleştik, bunca yoksulluk içinde. Müjdesini de, beklentisini de paylaşmış Müjgan Arpat, kitapta herkesin kendi kavlince paylaşacağı bir Gâvur Mahallesi gerçekliğinden hareketle. Öyküsü, romanı, şiiri yazılacak Gâvur Mahallesi’nin. Tiyatrosu yapılacak, sinema filmi çekilecek. Fotoğraflarla zenginleşecek. Sokak aralarını, orada, yaşanmışlıkları belgeleyecek heykeller süsleyecek, duvar resimleri çocuk fırçalarından sokakları şenlendirecek Gâvur Mahallesi’nde.

Bir zamanlar Gâvur Mahallesi’nde yaşamış “ünlülerin” eski evleri; şair, yazar müze evleri olacak belki!

Kitabın “Hançepek’e Hoşgeldiniz” sunuşunda Ayşe Günaysu paylaşmış, tarihin saklı sayfaları arasında kalan “ayrıntıları”, Ufuk Üngör’ün belgelerden aktardıklarında!

1 Haziran (Cumartesi 1915)’da (Diyarbakır Valisi Dr. Reşid) milislerine emir verdi. Ermeni Mahallesi Hançepek’te yaşayan 1060 Ermeni erkek ve kadını evlerinden topladılar. Mardin Kapısı’ndan geçirek Diyarbakır ovasına çıkardılar. Hepsini bir araya toplayarak onlara Valilik emrini okudular. Eğer İslam’ı kabul ederlerse hayatları bağışlanacaktı. Oybirliğiyle değilse bile, Hançepekiler bunu reddettiler. Giysilerini çıkarmaları ve üstlerindeki eşyaları bir kenara koymaları emredildi.

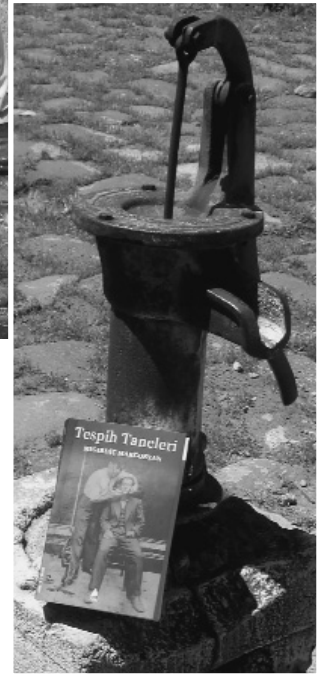
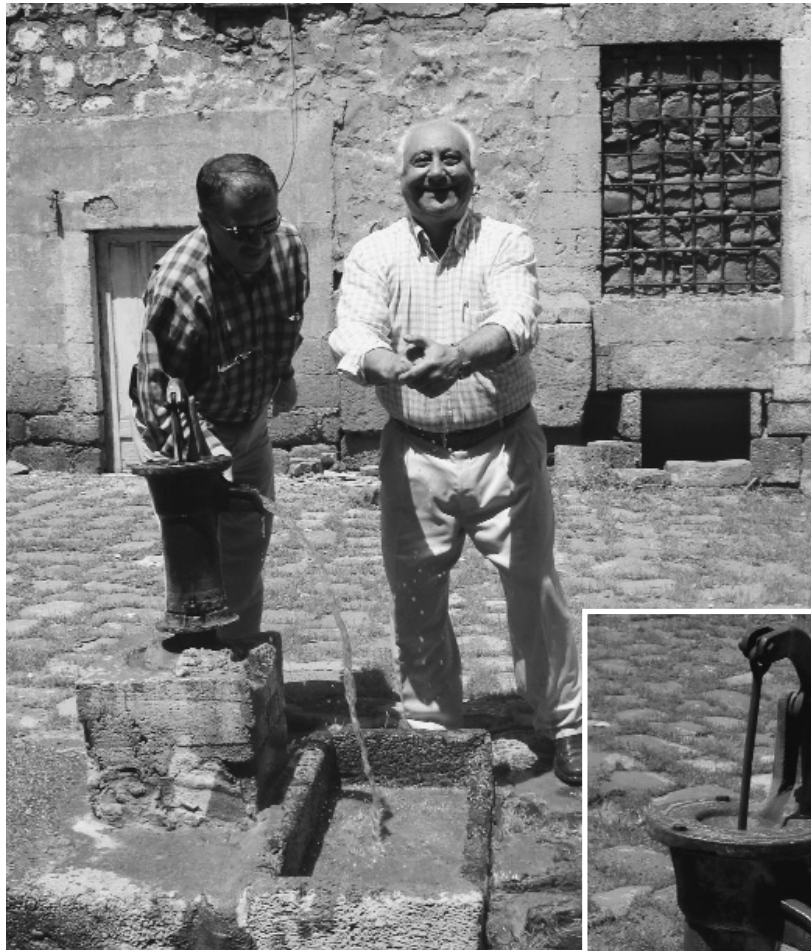
Milisler ve yerel halktan kişiler hepsini tüfek, balta, kılıç ve hançerlerle öldürdüler. Kadınlardan birçoğuna tecavüz edildi, bazıları da köle olarak satıldı. Cesetler kuyulara, hendeklere atıldı, ya da “erkekler yüzükoyun, kadınlar sırtüstü” olmak üzere düz ovada çürümeye terk edildi.¹

Belgenin paylaştıklarılarından tam yüz yıl sonra, usta kalem Mıgırđıç Margosyan *Tespih Taneleri* kitabında babası Dişçi Sarkis’in ağzından, anlatıya esas alışını dayandırdığına inandığım cümleleriyle, kırım, büyük felaket sırasındaki *Qefle*² günlerini anlatıyor.

Daha sonra baba Sarkis, *Qefle*’den, sürgünden geride kalanları, ya da zulümden, büyük felaketten yıllar sonra bir şekilde yeniden Diyarbekir Gâvur Mahallesi’nde buluşanları; “Hele gelin. Hep barabar sayax baxax, Diyarbekir’de kaç xane Heredanli, kaç xane Liceli, kaç xane Egilli, kaç xane Piranli *Hay* [Ermeni] var?” diyerek tespihin elde avuçta kalanlarını paylaşıyor.

İşte tam da tespihin darmadağın olan tanelerinden uzak düşenleri bir yana bırakmak kaydıyla; Müjgan Arpat, artık 33’lük küçük bir tespihin tanelerinde dahi bir anlam taşımayacak sayıyla kalan sakinlerini, Diyarbakır’a beş yıllık göçüyle gelişli bir dönemsel çalışmaya konu etmiş. Bir de tarihin olanca gerçekliği ile yüzyılın başında “Bugün bana, yarın da sana” her daim doğrulamasına gönderme yaparcasına; 1980 darbesi sonrasında yaşanan savaşın Kürde düşen sürgünlü kırımının, eski sakinleri yitmiş bitap ve yorgun küçelerine düşen, “yeni konukları, yoksul Kürt” yüzlerinin şehre yeni “gelenler”ini!

Sayfalar arasında “gezinirken” gözüm en çok Anto Dayı’yı, Antranik Zor’u aradı. Acaba o da var mı, diye. Yok-



Mıgırdiç Margosyan, Şeymus Diken'le birlikte Diyarbakır Surp Giragos Kilisesi avlusundaki kurumuş tulumaya su doldurup çalıştırıyor ve yıllarca bu kilise vakfının mütevelli heyetinde çalışan babası Dişçi Sarkis ile kilisenin zangoçluğunu yapan Heredanlı hemşehrisi, taş ustası Mıgırdiç'i, namıdiğer Zıfkar'ı, *Tespîh Taneleri* kitabının kapağındaki resimleriyle de olsa, "taşın, tulumbanın da hatırı vardır" diyerek bu karede ölümsüzleştiriyor.

tu! Çünkü İstanbul'a tedavi olmak üzere gitmiş ve o da "kalanlar"ın seçercesinden epeycedir düşmüştü. Oysa daha dün gibiydi Surp Giragos Kilisesi'nin tavanı çökmüş ve her bir yanından, karşınıza çıkacak her boşluktan, avlusuna girilebilecek mekânına, illa ki Anto Dayı'nın, kuşağının arasındaki anahtarı, paslı kilide geçirerek zahmetle açışının görüntüsü.

Gâvur Mahallesi'nin yeni fotoğrafları arasında şöyle bir gezindim. Çakmak Sokağı'nın şahnişinli evinin pahlı köşesindeki "usta işçilik" omzumun taşa çarpmasını, sokak estetiği manasında sanal olarak göz kararı korudu. Kapılar, şakşakolar, boş havuzlar, yıkık duvarlar, çökmüş tavanlar, soluk ve tedirgin sanki yer yer öfkeli bir de soran sorgulayan yüzler bana arkadaşlık etti. Dilimde Bayburtlu Zihni'nin koşması vardı:

Vardım ki yurdumdan ayağ göçürmüş
Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı
Câmlar şikest olmuş, meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı...

Sarkis Çerkezyan'ın *Dünya Hepimize Yeter* kitabında okumuştum. Ermeni kızları evlenmeden önce çeyiz olarak hazırladıkları etamin dokumanın üzerine bir yazı nakşeder, sonra da çerçeveletip evlendikten sonra gelin olarak gittikleri evlerinin duvarına asarlarmış. O etaminin üzerinde Ermenice olarak "Tanrı Sevgidir" yazarmış. İşte, içinde insan ve mekân sevgisi olan birinin yaptığı haysiyetli bir "iş" olarak sayfalarını okşadım Müjgan Arpat'ın *Gâvur Mahallesi, Kalanlar-Gelenler*'ini...

Eski mekânların sakinleri yitince, sahipsiz kalınca o mekânlar, sevgiden de uzaklaşıp mahzunlaşıyorlar. Yeni